Piotr Czaja

Zarys terminologii publikacji naukowych

11 maja 2006 roku

Streszczenie

Artykuł adresowany jest głównie do studentów uczestniczących w zajęciach seminaryjnych oraz piszących referaty naukowe w ramach tych zajęć. Omawia, czym są szeroko pojęte publikacje naukowe, przybliża podstawowy ich podział oraz przedstawia charakterystykę wyróżnionych grup. Wyjaśnia typowe pojęcia występujące w tego rodzaju publikacjach, takie jak: definicja, typologia i klasyfikacja.

Pisząc jakiekolwiek prace ich autor powinien umieć zakwalifikować odpowiednio swoje dzieło. Z tego też względu powstał ten artykuł tytułem wstępu do pisania prac seminaryjnych, artykułów oraz dzieł niepublikowanych podporządkowanym tym samym zasadom.

Artykuł ten powstał głównie na podstawie:

— materiału *Eksternalizacja Wiedzy i Nauki - Publikacje* anonimowego autora dostępnego w Internecie pod adresem:
http://neur.am.put.poznan.pl/mt/Publikacje.pdf [stan na: 15.05.2004],

— książki:
Marszałek L., *Edytorstwo publikacji naukowych*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1986,

Poruszając problematykę redagowania dokumentów warto poczynić pewną uwagę. Już wkrótce pisać będziecie Państwo prace dyplomowe. Nie są to co prawda dokumenty publikowane lecz ich forma redakcji jest taka sama jak w przypadku publikacji naukowych. Na rynku pojawiło się kilka pozycji poświęconych pisaniu prac dyplomowych i można do nich zajrzeć, gdy zajdzie taka potrzeba. Są to w szczególności następujące pozycje:

— Majchrzak J., Mendel T., *Metodyka pisania prac magisterskich i dyplomowych*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, Poznań 1996

— Gambarelli R., Łucki Z., *Jak przygotować pracę dyplomową lub doktorską*, Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych UNIVERSITAS, Kraków 1996

— Lindsay D., *Dobre rady dla piszących teksty naukowe*, Oficyna Wydawnicza Politechniki Wrocławskiej, Wrocław 1995

— Oliver P., *Jak pisać prace uniwersyteckie*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 1999

— Troskolański A. T., *O twórczości. Piśmiennictwo naukowo–techniczne*, PWN, Warszawa 1982

— Urban S., Ładoński W., *Jak napisać dobrą pracę magisterską*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu, Wrocław 1994

1. O publikacjach naukowych, czyli czym są ...

Publikacja naukowa to potocznie mówiąc pisany i opublikowany raport, zawierający oryginalne wyniki badań.

Definicja 1 Publikacja naukowa (podstawowa, pierwotna, zasadnicza) *musi być pierwszym przedstawieniem oryginalnych wyników badań, zawierających dostateczną ilość informacji, tak by niezależnie od autora można było:*

1. ocenić wyniki,

2. *powtórzyć eksperyment,*
3. *ocenić proces myślowy.*

Co więcej taka publikacja musi być dostępna do odbioru zmysłowego w postaci trwałej (np. druk, pamięć serwera), rozpowszechniana bez ograniczeń w społeczności naukowej i dostępna do wykorzystania przez wydawnictwa naukowe referujące (np. Science Citation Index, Biological Abstracts, Chemical Abstracts, Index Medicus, Referatiwnyj Żurnał, Applied Mechanics Review, Polska Bibliografia Analityczna Mechaniki, itp). W wielkim skrócie jest to byt symboliczny podany do weryfikacji i akceptacji społeczności naukowej. [1]

Cóż więc z pracami, które nie spełniają tych kryteriów *podstawowej publikacji naukowej*? One również odgrywają w nauce duże znacznie. Prace o dużym znaczeniu dla nauki nie będące (podstawową) publikacją w ścisłym tego znaczeniu można podzielić na: [2]

— publikacje przeglądowe,
— publikacje konferencyjne,
— publikacje informacyjne,
— publikacje popularyzatorskie

Publikacja przeglądowa – podsumowuje, analizuje, syntezuje istniejący stan wiedzy danej dziedziny.

Publikacja konferencyjna to przegląd ostanich prac osoby bądź ośrodka lub też częściej koncepcje i myśli do dyskusji nie całkiem sprawdzone, które o ile okażą się istotne, należy przedstawić w publikacji podstawowej.

Publikacja informacyjna to przegląd rezultatów badań z danej dziedziny ze szczególnym uwzględnieniem ich znaczenia aplikacyjnego z przeznaczeniem dla decydentów, niespecjalistów.

Publikacja popularyzatorska ma ten sam cel, lecz szersze przeznaczenie, zatem jej język i rodzaj argumentacji powinien być bardziej przystępny.

Ten zgrabny podział wydaje się być naturalnym uzupełnieniem definicji przytoczonej wcześniej i dość precyzyjne określa termin *publikacji naukowej*. W następnym podrozdziale przedstawiony będzie za Marszałkiem szerszy podział publikacji naukowych wraz z ich charakterystyką. Nie jest tu sprawą nadrzędną na ile grup podzielimy publikacje, gdyż zależy to tylko od przyjętych kryteriów, zaś sam „zasięg tematyczno–formalny” pojecia *publikacji naukowych* pozostaje niemal ten sam. Ważniejszy jest w przypadku tego opracowania sam ich charakter oraz normy jakimi się one posługują.

Na koniec tego wprowadzenia w tematykę publikacji naukowych, warto przytoczyć zwięzłe definicje podstawowych pojęć używanych w artykule. Źródło tych definicji, którym jest *Słownik terminologiczny informacji naukowej* [3], nie jest może już najnowsze, natomiast definicje tam podane są sformułowane przystępnie dla każdego, niemal intuicyjne.

Definicja 2 referat – *szczegółowe opracowanie określonego tematu, przeznaczone do wygłoszenia na konferencji, seminarium, naradzie naukowej, itp.; referat może być publikowany (a. report, f. rapport, n. Bericht)*

Definicja 3 artykuł – *opublikowana praca naukowa, publicystyczna, literacka lub inna, zamieszczona w czasopiśmie, wydawnictwie zbiorowym, encyklopedii, słowniku itp. (a. article, f. article, n. Artikel, Aufsatz, Beitrag)*

Definicja 4 publikacja

1. *dzieło opublikowane; publikacja może stanowić odrębną jednostkę wydawniczą (np. dzieło jedno- lub wielotomowe, tom wydawnictwa seryjnego, czasopismo) lub też stanowić samoistną treściowo część jednostki wydawniczej (np. artykuł w czasopiśmie)*
2. *proces publikowania*

[1] Eksternalizacja Wiedzy i Nauki - Publikacje, na stronie http://neur.am.put.poznan.pl/mt/Publikacje.pdf [15.05.2004]
[2] Tamże.
[3] *Słownik terminologiczny informacji naukowej*, Instytut Informacji Naukowej, Zakład Narodowy imienia Ossolińskich Wydawnictwo, 1979

2. Podział publikacji naukowych

2.1. Formy wydawnicze publikacji naukowej

Podział publikacji ze względu na formę wydaniczą obejmuje cechy formalne, nie dotyczące ani treści, ani funkcji publikacji. Cechy bardziej istotne, wyrażane pojęciami typologicznymi zawierają dopiero dalsze podziały na rodzaje piśmiennicze.

Z punktu widzenia formy wydawniczej publikacje naukowe mogą ukazywać się jako: [4]

— publikacje zwarte (nieperiodyczne) w której czołowe miejsce zajmują książki (do grupy tej zalicza się również m.in. broszury, które definicyjnie zgodnie z *Zaleceniami UNESCO* różni tylko liczba stron),
— publikacje ciągłe:
  — czasopisma,
  — roczniki,
  — publikacje zbiorowe,
  — serie materiałów z konferencji naukowych,
  — serie wydawnicze jako całości.

Pojęcia te definiuje wiele dokumentów, które nie są do końca ze sobą zgodne. Jako przykład można podać:

— Zalecenia UNESCO dotyczące międzynarodowej normalizacji statystyki książek i periodyków przyjęte przez Konferencję Generalną UNESCO w Paryżu 19 listopada 1964 r. Zalecenia te zgodnie ze sformułowaniem autorów dotyczą publikacji nieperiodycznych, drukowanych, wydanych w danym kraju, dostępnych dla ogółu, które powinny figurować w bibliografiach narodowych poszczególnych krajów.
— Opracowany z inicjatywy UNESCO pięciojęzyczny (angielski, francuski, niemiecki, rosyjski, hiszpański) słownik *Terminology of documentation* (TD), obejmujący 1200 terminów. [5]
— *Słownik terminologiczny informacji naukowej* (STIN) wydany przez Instytut Informacji Naukowej, Technicznej i Ekonomicznej.
— Normy bibliograficzne.

Ze wględu na ścisłość terminologiczną należy rozróżnić terminy: dokument oraz publikacja. Nie są one synonimami. Termin *dokument* jest znaczeniowo szerszy od terminu *publikacja* (wydawnictwo).

Inne często pojawiające się terminy związane z formą wydania to:

preprint (TD) kopia referatu naukowego ukazująca się wcześniej od formalnej publikacji lub jego wygłoszenia;

reprint (TD) wszystkie kopie wydania reprodukowanego po upływie pewnego czasu od wydrukowania oryginalnego wydania.

2.2. Określenie kryteriów podziału oraz podział ogólny

Najogólniejszym terminem jest tu *dokument*.

Definicja 5 **Dokument** *to materialnie utrwalony wyraz myśli ludzkiej; należą tu d. graficzne, d. audialne, d. wizualne, d. audiowizualne.*[6]*.*

Publikacje w tradycyjnym znaczeniu należą więc do grupy dokumentów graficznych, wśród których rozróżnia się najobszerniejszą grupę dokumentów piśmienniczych, czyli dokumentów, których treść została wyrażona za pomocą pisma.

Definicja 6 *Jeśli przedmioty przez nas porządkowane nie są pod określnym względem jednorodne, możliwe jest konstruowanie typologii, czyli zastosowanie takiego zabiegu metodologicz-*

[4] Marszałek L. *Edytorstwto publikacji naukowych*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1986

[5] *Terminology of documentation. A selection of 1200 basic terms published in English, French, German, Russian and Spanish* Comp. by G. Wersig and U. Neveling Paris 1976, UNESCO

[6] Słownik terminologiczny informacji naukowej ...

nego, który grupuje przedmioty na zasadzie ich podobieństwa do pewnego przedmiotu zwanego typem. Ten przedmiot wzorcowy może mieć charakter idealny lub empiryczny

W najogólniejszym podziale dokumentów przy zastosowaniu kryterium pochodzenia i sposobu sporządzania dokumentu wyróżniamy:
— dokumenty pierwotne,
— dokumenty pochodne.

Definicja 7 *Zgodnie ze Słownikiem (STIN)* **Dokument pierwotny** *to dokument w postaci nadanej lub przewidzialnej przez autora, stanowiący podstawę do sporządzenia dokumnetu pochodnego.*
Słownik (TD) określa **dokument pierwotny (primary document)** *jako oryginalny dokument, który nie jest rezultatem procesu dokumentacyjnego.*

Dokument pochodny jest dokumentem opracowanym wyłącznie na podstawie dokumentów pierwotnych i zawiera charakterystykę formalną lub także treściową tych dokumentów.

Definicja 8 *Zgodnie ze słownikiem (TD)* **dokument pochodny (secondary document)** *to dokument zawierający dane lub informacje o dokumentach pierwotnych.*

Podział dokumentów na pierwotne i pochodne można przełożyć na podział publikacji na pierwotne i pochodne, i jest on podziałem logicznym.
Podział logiczny (klasyfikacja) dotyczy zadresu pojęcia (nazwy). Zakłada się, że podział logiczny musi być wyczerpujący, to znaczy każdy desygnat należy do zakresu któregoś z członów podziału, oraz rozłączny, tzn. że człony podziału wyłączają się nawzajem.
W nauce o książce spotyka się zwykle dwa kryteria podziału publikacji:
— formę piśmienniczą,
— formę wydawniczą
Cechy piśmiennicze publikacji zależą od autora (lub ewentualnie również redaktora naukowego) i obejmują treść, czyli zawartość znaczeniową dzieła, jego kompozycję oraz tekst czyli ostateczny kształt językowy.
Wyróżnienie publikacji naukowej jest wynikiem podziału wg funkcji i celów jaką ma ona spełniać. Podział ze względu na formę wydawniczą został przedstawiony w poprzednim podrozdziale. Obecnie zajmiemy się podziałem publikacji ze względu na formę piśmienniczą.
Podział publikacji następuje zgodnie ze stopniem ogólności na następujące grupy:[7]
— typ,
— rodzaj,
— odmiana rodzajowa lub gatunek.
Wyróżnienie publikacji naukowej następuje na poziomie typu publikacji.

2.3. Typologia D. Drogana

Wartą wpomnienia w tym miejscu jest propozycja typologii publikacji naukowej Denisa Drogana [8]
Autor ten dzieli publikacje naukowe na trzy grupy źródeł:
— primary sources (źródła pierwszego stopnia),
— secondary sources (źródła drugiego stopnia),
— tertiary sources (żródła trzeciego stopnia).
Zauważyć należy, iż nie należy mylić tego podziału z dokonanym już wcześniej i tłumaczyć primary sources jako źródła prymalne (pierwotne) a secondary sources jako źródła pochodne.
Źródła pierwszego stopnia to według Drogana oryginalne sprawozdania naukowe, przynoszące nową wiedzę albo nowe interpretacje dawnej wiedzy.

[7] Marszałek L. *Edytorstwo ...*
[8] Drogan D. *Science and tenology. An introduction to the literature*, 2 ed. London 1973

Źródła drugiego rodzaju to zgodnie z typologią Drogana źródła, które korzystają ze źródeł pierwszego stopnia, są ich kompilacją, reprezentują raczej wiedzę przetworzoną aniżeli wiedzę nową.

Źródła trzeciego rodzaju to jak pisze Drogan, źródła mające pomóc w odszukaniu źródeł pierwszego i drugiego stopnia celem korzystania z nich.

Zgodnie z przytoczonymi definicjami następuje następujący podział:

1. Źródła pierwszego stopnia:
   a) czasopisma (zawierające prace stanowiące oryginalne sprawozdania z badań),
   b) sprawozdania z badań,
   c) sprawozdania z konferencji naukowych,
   d) sprawozdania z wypraw (ekspedycji) naukowych,
   e) publikacje urzędowe,
   f) patenty,
   g) normy,
   h) literatura firmowa,
   i) rozprawy doktorskie i habilitacyjne.
2. Źródła drugiego stopnia:
   a) czasopisma (specjalizujące się w interpretowaniu i komentowaniu wyników zawartych w źródłach pierwszego stopnia),
   b) serwisy abstraktowe i indeksowe,
   c) sprawozdania z postępu (stanu) badań,
   d) książki informacyjne (np. encyklopedie, słowniki, przewodniki (poradniki), zbiory tabel lub tablic, zbiory formuł (wzorów liczbowych),
   e) traktaty,
   f) monografie,
   g) podręczniki.
3. Źródła trzeciego stopnia:
   a) roczniki i spisy uczonych lub organizacji naukowych,
   b) bibliografie (np. spisy (wykazy) książek, spisy (wykazy) czasopism z podaniem lokalizacji w zbiorach, spisy serwisów abstraktowych i indeksowych),
   c) przewodniki po literaturze,
   d) spisy (wykazy) przeglądów dotyczących postępu (stanu) badań,
   e) przewodniki po bibliotekach i ośrodkach informacji,
   f) przewodniki po organizacjach.

Typologia ta nie jest jednak pozbawiona pewnych nieścisłości i niekonsekwencji. Z tego powodu Marszałek nie zaleca jej stosowania.

2.4. Publikacje badawcze

Niektóre klasyfikacje wyróżniają w grupie publikacji naukowych typ publikacji badawczych. Przedstawiają one wyniki własne badań autora lub autorów, przeznaczone głównie dla pracowników nauki, Jest to więc termin bliskoznaczny *publikacji naukowej podstawowej*.

W grupie tej spotkać można terminy odnoszące się wyłącznie do pewnych publikacji zwartych, albo wyłącznie do odmian występujących w publikacjach periodycznych, albo odmiany występujące w obydwu grupach. Terminy te przedstawia tabela 1.

Definicja 9 *Słownik TD określa* **monografię** *(ang. monography) jako rozprawę dotyczącą jednego przedmiotu.*
Słownik STIN definiuje **monografię** *jako dzieło naukowe wszechstronnie przedstawiające jedno zagadnienie (dziedzinę nauki, epokę, życiorys danej osoby)*

Następnym terminem wyróżnionym z zestawieniu jest *traktat*. Jest termin praktycznie już nieużywany i ma znaczenie historyczne.

Tabela 1. Nazwy publikacji badawczych w polskim piśmiennictwie naukowym

Odmiany w publikacjach zwartych	Odmiany w publikacjach periodycznych	Odmiany w obu grupach
monografia	oryginalne sprawozdanie naukowe	rozprawa naukowa
traktat	referat	studium
dysertacja	doniesienie naukowe	przyczynek
publikacja źródłowa	komunikat naukowy	sprawozdanie z badań
	publikacja prowizoryczna	sprawozdanie z konferencji naukowych
	komunikat sygnalny	stan badań
	doniesienie wstępne	
	referat przeglądowy	

Źródło: Marszałek L, *Edytorstwo publikacji naukowych*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1986, s.147

Definicja 10 Encyklopedia wiedzy o książce *określa* **traktat** *jako dawną nazwę rozprawy naukowej o charakterze syntetycznym, obejmującej całokształt omawianego zagadnienia ze stanowiska ówczesnego stanu wiedzy i podstawowego, indywidualnego poglądu jego autora, z refleksją filozoficzną.*

Traktatowi odpowiada dziś monografia, którą możną uznać za traktat wbogacony o współczesny aparat naukowy.

Definicja 11 **Przyczynek** *określony jest w* słowniku STIN *jako niewielka praca naukowa dotycząca tylko pewnych wybranych szczegółów określonego zagadnienia.*

Trzynadlowski tak określa *przyczynek*:

> Jeśli przedmiotem opracowania jest często nawet bardzo ważny składnik jakiegoś zagadnienia, źródłowy, materiałowy interpretacyjny lub tp., wówczas mówimy o pracy przyczynkowej. Nazwa przyczynek figuruje niejednokrotnie w tytule tego rodzaju pracy.[9]

Prace o charakterze przyczynkowym ukazują się w formie artykułów w czasopismach lub jako publikacje książkowe. Termin *przyczynek* sygnalizuje wyłącznie zakres, przedmiot pracy, to mianowicie, że odpowiada ona na pytanie szczegółowe.[10]

Definicja 12 **Dysertacja** *(ang. thesis) zgodnie z STIN oznacza pracę napisaną w celu uzyskania stapnia naukowego (praca doktorska, praca habilitacyjna).*

W okresie XVI–XVII w. terminem dysertacja określano wszelką rozprawę naukową. Dysertacje nie są publikacjami, gdyż nie wszystkie są drukowane i udostępniane ogółowi.
Określenie *dysertacja*, gdy występuje jako określenie pracy publikowanej, jest świadectwem formalno–prawnym mówiącym o tym, iż została ona przyjęta jako praca umożliwiająca przyznanie stopnia naukowego, natomiast nie wskazuje na inne cechy pracy. Praca taka może mieć zatem charakter monografii lub przyczynku.

Termin *publikacja źródłowa* przyjął się w polskim środowisku naukowym, lecz nie ma on ścisłego odpowiednika w innych językach. Publikacja źródłowa jest to taka publikacja, która zawiera tekst źródłowy, głównie tekst literacki lub dokument historyczny, oraz teksty uzupełniające, napisane przez edytora naukowego, zawierające komentarz (filologiczny do tekstu, rzeczowy do źródeł itd.).

Rozprawa oraz studium są wyrazami bliskoznacznymi. Tak jak w przypadku *publikacji źródłowej* one również nie mają ścisłych odpowiedników w innych językach. Sierotwiński określa rozprawę jako „opracowanie szczegółowe zagadnienia naukowego z jednego punktu widzenia”[11]. Słownik języka polskiego PAN definiuje zaś *rozprawę* jako „pisemną pracę naukową; dysertację; studium”, zaś *studium*

[9] Trzynadlowski J. *Edytorstwo. Tekst, język, opracowanie.* Warszawa 1976
[10] Marszałek L. *Edytorstwo ...*
[11] Sierotwiński S., *Słownik terminów literackich. Teoria i nauki pomocnicze literatury*, Wyd. 3, Wrocław 1970

jako „dzieło, opracowanie naukowe poświęcone określonemu tematowi”. Obydwie te definicje mają charakter ogólnikowy i wyjaśniają potoczne znaczenie tych wyrazów. Z tego też powodu Marszałek proponuje uznać je za „półterminy”, którym brak jest istotnych cech wyróżniających je wśród terminów określających inne rodzaje piśmiennictwa naukowego.

Definicja 13 Sprawozdanie z badań *(ang. report) słownik STIN definiuje jako dokument zawierający szczegółowe dane dotyczące wyników badań naukowych lub technicznych. Termin ten jest w tym słowniku synonimem* raportu technicznego.

Terminy stosowane w innych językach są ścisłymi znaczeniowo odpowiednikami. Ten sam słownik (STIN) jako badania naukowe definiuje „ogół czynności mających na celu rozwiązanie za pomocą metod badawczych określonego zadania teoretycznego lub praktycznego”. Za synonim sprawozdania z badań można uważać oryginalne sprawozdanie naukowe, z uwagi na zalecenia *Kodeksu dobrych obyczajów w dziedzinie publikacji naukowych*.

Materiały z konferencji (ang. proceedings) są również wyróżniane jako osobny rodzaj piśmiennictwa naukowego. Materiały te ukazują się albo w publikacjach periodycznych albo jako osobne publikacje książkowe. Materiały te są dokumentem zawierającym teksty *referatów* wygłoszonych lub zgłoszonych na konferencję naukową oraz przeważnie sprawozdania z dyskusji.

Odrębny rodzaj piśmienniczy w publikacjach periodycznych stanowi *referat na konferencji* określony w słowniku TD pod hasłem „conference paper” określony jako „referat czytany lub przygotowany na konferencję naukową, zjazd itp.”

Sprawozdanie tymczasowe z badań z przyjętym, ze względu na występujący w praktyce zwyczaj nazywania takich wystąpień na konferencjach naukowych „komunikatami”, synonimem *komunikat wstępny*.

Kompendium (compendium) to zgodnie ze słownikiem TD „dzieło zawierające zwięzłe omówienie istotnych spraw danej dziedziny nauki”.

Zarys to dziś termin rzadko stosowany. Dawniej występował w tytule podręczników przeznaczonych do pamięciowego opanowania.

Znaczenie przeciwne do „zarysu” ma więc opowiednik francuski terminu *traktat* (traité), który oznaczał w typologii publikacji dydaktyczno-naukowych we Francji obszerny podręcznik akademicki, z reguły kilkutomowy, przeznaczony nie do pamięciowego opanowania, ale do studiowania (analogiczny do terminu niem. Handbuch).

Referat przeglądowy jest dokumentem zawierającym już wcześniej opublikowane informacje o wynikach badań na określony temat oraz dokonującym ich przeglądu i analizy. Słownik TD zawiera hasło zbliżone „state-of-the-art report”, zdefiniowane jako „sprawozdanie ze stanu badań poświęconych specjalnej dziedzinie lub problemowi, oceniające literaturę z pewnego okresu czasu.” Słownik STIN zawiera odpowiednik polski, którym jest – *stan badań* zdefiniowany jako „omówienie bieżącego stanu i wyników badań dotyczących danej dziedziny lub zagadnienia, najczęściej w formie omówienia piśmiennictwa uzupełnionego informacjami bibliograficznymi w przypisach lub bibliografii załącznikowej”. Zgodnie z tym synonimem *sprawozdania ze stanu badań* jest więc *sprawozdanie przeglądowe*. Marszałek proponuje zaś nie używać terminu „stan badań” jako pozbawionego bez członu „sprawozdanie” bezpośredniego odpowiednika w innych językach.

Książka pomocnicza jest publikacją napisaną wyłącznie z zamiarem przeznaczenia jej dla studentów. Jest to zwykle zbiór zadań, zbiór ćwiczeń, materiały źródłowe, teksty wybrane, podręcznik tłumaczony.

Skrypt jest streszczeniem wykładów.

2.5. Podział i nazewnictwo wg cech piśmienniczych – podsumowanie

Marszałek w cytowanej już pracy proponuje następujący podział i nazewnictwo typów i rodzajów publikacji naukowych według cech piśmienniczych:

1. Typy publikacji naukowaych
   — publikacje badawcze,

— publikacje przeglądowe,
— publikacje dydaktyczno naukowe,
— publikacje informacyjne.

2. Rodzaje publikacji badawczych:
   — sprawozdanie z badań, oryginalne sprawozdanie naukowe,
   — sprawozdanie tymczasowe z badań, komunikat wstępny,
   — monografia,
   — monografia systemowa,
   — dysertacja,
   — publikacja źródeł,
   — materiały z konferencji naukowej.
3. Rodzaje publikacji przeglądowych:
   — kompendium,
   — sprawozdanie ze stanu badań, sprawozdanie przeglądowe.
4. Rodzaje publikacji dydaktycznonaukowych:
   — książka pomocnicza,
   — skrypt centralny,
   — skrypt uczelniany,
   — publikacja dla studiów podyplomowych.
5. Rodzaje i odmiany rodzajowe publikacji informacyjnych:
   — encyklopedia,
      — encyklopedia uniwersalna,
      — endyklopedia specjalistyczna,
   — słownik,
      — ogólny słownik języka polskiego,
      — ogólny słownik dwujęzyczny,
      — specjalistyczny słownik językoznawczy,
      — specjalistyczny słownik zawodowy,
      — słownik onomastyczny,
   — bibliografia.

Słowniki onomastyczne są zbiorami nazw własnych, zwłaszcza nazw geograficznych i osobowych. Zalicza się je do słowników specjalistycznych językoznawczych.

3. Elementy stałe większości referatów.

W referatach, które należy przygotować w ramach kursów seminaryjnych występuje wiele elementów stałych tekstów naukowych. Wymóg „podejścia naukowego”, którego oczekuje się w referatach i zwykła rzetelność skłania do tego, aby wyjaśnić dokładnie te elementy.

3.1. Stawianie pytań

Pytania badawcze są podstawą wszystkich publikacji naukowych, ujętych w formie artykułu, referatu na konferencję naukową, książek, monografii czy dysertacji. Jedynie w publikacjach przeglądowych, zwłaszcza w kompendiach, autor sam nie rozwiązuje problemów badawczych a ogranicza się do referowania wiadomości z określonej dziedziny.
Można wyróżnić następujące rodzaje pytań:[12]
— empiryczne – gdy szukamy opowiedzi na podstawie doświadczenia,
— pojęciowe (konceptualne) – wyjaśniające pewne pojęcia,
— proceduralne (metodologiczne) – dotyczące sposobów postępowania naukowego.

[12] Marszałek L. *Edytorstwo ...*

Można tu przytoczyć twierdzenie Zdzisława Cackowskiego: „Racją naukowości pytań szczegółowych są pytania ogólne i odwrotnie – racją naukowości pytań ogólnych są pytania szczegółowe.”[13] Należy to rozumieć w ten sposób, że pytanie szczegółowe, na które odpowiedź ma pomóc w roztrzygnięciu pytania bardziej ogólnego jest pytaniem naukowym i odwrotnie, pytania ogólne znajdują rację swej naukowości w tym, że opierają się na rozstrzygnięciach pytań szczegółowych.

3.2. Definicja

Definicje to element bardzo częsty w publikacjach naukowych. Każda definicja zawiera dwa człony:
— definiendum – termin definiowany, czyli termin, którego znaczenie jest przedstawione w definicji,
— definiens – człon definiujący, przedstawiający znaczenie terminu definiowanego.
Zależnie od cech definiendum rozróżnia się dwa rodzaje definicji:
— analityczne (sprawozdawcze) – kiedy termin definiowany, ma już znaczenie ustalone, powszechnie przyjęte w danym języku,
— syntetyczne – kiedy definiendum nie ma ustalonego znaczenia i zadaniem definicji jest właśnie ustanowienie znaczenia określonego terminu.

Z punktu widzenia budowania definicji wymienia się tzw. definicję klasyczną oraz inne metody definiowania.

Typ definicji realnej tzw. definicja klasyczna wyraża się w formule: *definitio fit per genus proximum et differentiam specificam*, czyli *definicję tworzy się przez wskazanie rodzaju i różnicy gatunkowej*.

> Najłatwiej przyswoić sobie ten sposób definiowania dzieląc definicję na trzy człony: A jest B i C. A jest definiendum, a definiens składa się z dwóch nazw: B wskazuje na klasę nadrzędną (rodzaj), której część stanowią desygnaty terminu definiowanego, a C wskazuje tę cechę (różnicę gatunkową), która wyróżnia desygnaty klasy A (gatunek) spośród innych desygantów nadrzędnej klasy B. Tworząc przeto definicję klasyczną rozpoczynamy od poszukiwania i ustalenia rodzaju nadrzędnego, do którego zalicza się termin definiowany.
> Na przykład w definiowaniu karety znajdujemy jako rodzaj nadrzędny „konny pojazd czterokołowy”. Następnie poszukujemy różnicy gatunkowej. W naszym przykładzie, tą cechą różniącą karetę od wszystkich innych konnych pojazdów czterokołowych jest „resorowane nadwozie w kształcie zamkniętego pudłą z oknami w drzwiach”.[14]

Nie zawsze można zastosować definicję klasyczną, co pojawia się zwłaszcza w tych przypadkach, kiedy trudne lub niemożliwe jest ustalenie rodzaju nadrzędnego.
Jedną z metod definiowania może być dobór wyrazów równoważnych, które odbiorcy definicji są już znane.
Inną metodą jest dokonywanie przeglądu przykładów, przy czym przykłady te dobierane są różnorodnie.[15]

W definicjach często spotkać można różnego rodzaju błędy. Zwrócić należy uwagę, iż autor ponosi odpowiedzialność za materiał cytowany. Tak więc nawet gdy sam nie definiuje pojęć a posługuje się terminami już zdefiniowanymi to powinnien zwrócić uwagę na ich poprawność.
Można wyróżnić następujące często zdarzające się błędy:[16]
ignotum per ignotum (niezrozumiałe przez niezrozumiałe) – użycie w definiens terminu czy wyrażenia, które nie jest zrozumiałe przez odbiorcę definicji;
circulus vitiosus (błędne koło) lub idem per idem (to samo przez to samo) – powtórzenie w definiens tego samego wyrazu, który jest wymieniony w definiendum

[13] Marszałek L. *Edytorstwo* ...
[14] Tamże, s. 221
[15] Tatarkiewicz W., *Dzieje sześciu pojęć. Sztuka. Piękno. Forma. Twórczość. Odtwórczość. Przeżycie estetyczne, Warszawa 1975*
[16] Marszałek L. *Edytorstwo* ..., s. 222

Innym błędem w definiowaniu jest nieadekwatność w definicji gdy nieprawdziwość spowodowana jest tym że człon definiowany i człon definiujący nie są równoważne. Mówi się, że definicja jest za szeroka, gdy człon definiujący jest nadrzędny względem członu definiowanego, lub że jest za wąska, kiedy człon definiujący jest podrzędny względem członu definiowanego (np. publikacja to artykuł zamieszczony w prasie).

3.3. Typologia i klasyfikacja

W publikacjach naukowych często dąży się do uporządkowania przedmiotów, obiektów lub nazw według określonych zasad. Są to operacje do których należą klasyfikacja (porządek logiczny) oraz typologia.

3.3.1. Klasyfikacja

Definicja 14 Klasyfikacja *(porządek logiczny) jest systematycznym podziałem przedmiotów lub nazw na klasy, działy i poddziały według określonej zasady.*[17]

O klasyfikacji można poczynić następujące dodatkowe spostrzerzenia:[18]

> W logice mówi się o podziale logicznym zakresu pojęcia (nazwy). Przyjmuje się pojęcie nadrzędne (łac. totum divisionis, całość podziału) oraz pojęcia podrzędne względem tego pojęcia (łac. membra divisionis, człony podziału).
> Podział logiczny cechują dwie właściwości: zupełność i rozłączność.
> Klasyfikacja jest zupełna (wyczerpująca), gdy każdy desygnat pojęcia dzielonego należy do zakresu jednego z członów podziału, innymi słowami, suma zakresów członów podziału równa się zakresowi pojęcia dzielonego.
> Po wtóre klasyfikacja powinna być rozłączna, to znaczy każdy desygnat pojęcia dzielonego musi być desygnatem tylko jednego z członów podziału, a więc człony podziału mają się wzajemnie wykluczać.

Są trzy sposoby tworzenia podziałów:[19]

— Podział dychotomiczny (dwudzielny) – dokonuje się go w ten sposób, że dzieli się pojęcie nadrzędne (dzielone) na dwa człony; pierwszy powstaje przez dołączenie do treści pojęcia dzielonego pewnej cechy, a drugi przez dołączenie negacji tej cechy. Jest to więc podział na podstawie cech sprzecznych. Przykład: przedsiębiorstwo rentowne i nierentowne.
— Podział według pewnej zasady – powstaje poprzez utworzenie większej liczby członów podziału na podstawie ustalenia pewnej cechy jako zasady podziału oraz różnych jej odmian charakteryzujących poszczególne człony podziału. Podział ten może być wielostopniowy (wielopoziomowy). Przykład: podział nauczycieli akademickich na profesorów, adiunktów, asystentów i wykładowców.
— Podział mieszany – łączy podział dychotomiczny i podział według pewnej zasady. Przykładowo — pierwszy stopień podziału jest dychotomiczny, a drugi wieloczłonowy. Tak można dokonać dalszego podziału przedsiębiorstw rentownych i nierentownych według kryterium własności: państwowe, spółdzielcze, prywatne itd.

3.3.2. Typologia

Definicja 15 Typologia *ma na celu porządkowanie, systematyzację pewnych zbiorów przedmiotów lub zjawisk, polega na grupowaniu przedmiotów na zasadzie ich podobieństwa do pewnego przedmiotu wzorcowego lub zespołu cech, zwanego typem.* [20]

Typologia — w odróżnieniu od klasyfikacji — nie musi mieć takich właściwości jak zupełność i rozłączność. Ten zabieg porządkowania przedmiotów zaczęto bowiem stosować głównie dlatego, że

[17] Marszałek L. *Edytorstwo ...*
[18] Tamże.
[19] Tamże
[20] Tamże

są przedmioty, które różnią się znacznie stopniem nasilenia danych właściwości, posiadają własności stopniowalne. Wyodrębnienie ich za pomocą pojęć klasyfikacyjnych byłoby zawodne, nie mogą one bowiem uwzględniać rozmaitości stopnia natężenia tych właściwości.[21]

4. Podsumowanie

Prace pisane zgodnie z konwencją stosowaną przy publikacjach naukowych nie należą do łatwych, ani w ich formułowaniu, ani składzie edytorskim. Należy przestrzegać szeregu zasad będących zarówno sformalizowanymi wytycznymi jak i niepisanymi regułami utrwalonymi w tradycji. W artykule przybliżono podstawową terminologię stosowaną w tego rodzaju dziełach, tak aby czytelnik mógł na jego podstawie zakwalifikować opracowywaną przez siebie pracę oraz ułatwić mu poruszanie się wśród spisanych i niespisanych zasad uznanych w tej dziedzinie za poprawne.

Nie należy zapominać o tym, iż to sam autor odpowiada zarówno za treść jak i formę swojego dzieła. Z tego też względu posiada zawsze pewną swobodę, w ramach której sam podejmuje ostateczne decyzje. Ze względu na ograniczoną objętość opracowania nie zamieszczono w nim informacji o wielu innych aspektach publikacji naukowych, jak chociażby skład tekstu, edytorstwo itp. Pisząc publikację naukową nie należy o nich zapomnieć.

[21] Marszałek L. *Edytorstwo ...*